

**ERNESTO
LACLAU
A
CHANTAL
MOUFFE**

HEGEMONIE
A SOCIALISTICKÁ
STRATEGIE:
ZA RADIKÁLNĚ
DEMOKRATICKOU
POLITIKU

Hegemonie a socialistická strategie:

Za radikálně demokratickou politiku

Ernesto Laclau a Chantal Mouffe

Recenzoval:

doc. PhDr. Ing. Milan Znoj, CSc.

Mgr. Lubica Kobová, MA, Ph.D.

Z anglického originálu *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*, vydaného nakladatelstvím Verso, London * New York (první vydání v r. 1985, druhé vydání v r. 2001, překlad dle druhého vydání), přeložil Ing. Rudolf Převrátíl, CSc.

Doslov k českému vydání napsal Mgr. Jan Bíba, Ph.D.

Vydala Univerzita Karlova v Praze

Nakladatelství Karolinum

Ovocný trh 3/5, 116 36 Praha 1

Praha 2014

Prorektor-editor prof. PhDr. Ing. Jan Royt, Ph.D.

Redakce Alena Jirsová

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

První české vydání

© Univerzita Karlova v Praze, 2014

© Verso, 2014

Text © Ernesto Laclau and Chantal Mouffe, 2014

Translation © Rudolf Převrátíl, 2001

Epilogue © Jan Bíba, 2014

ISBN 978-80-246-2685-7

ISBN 978-80-246-3342-8 (pdf)

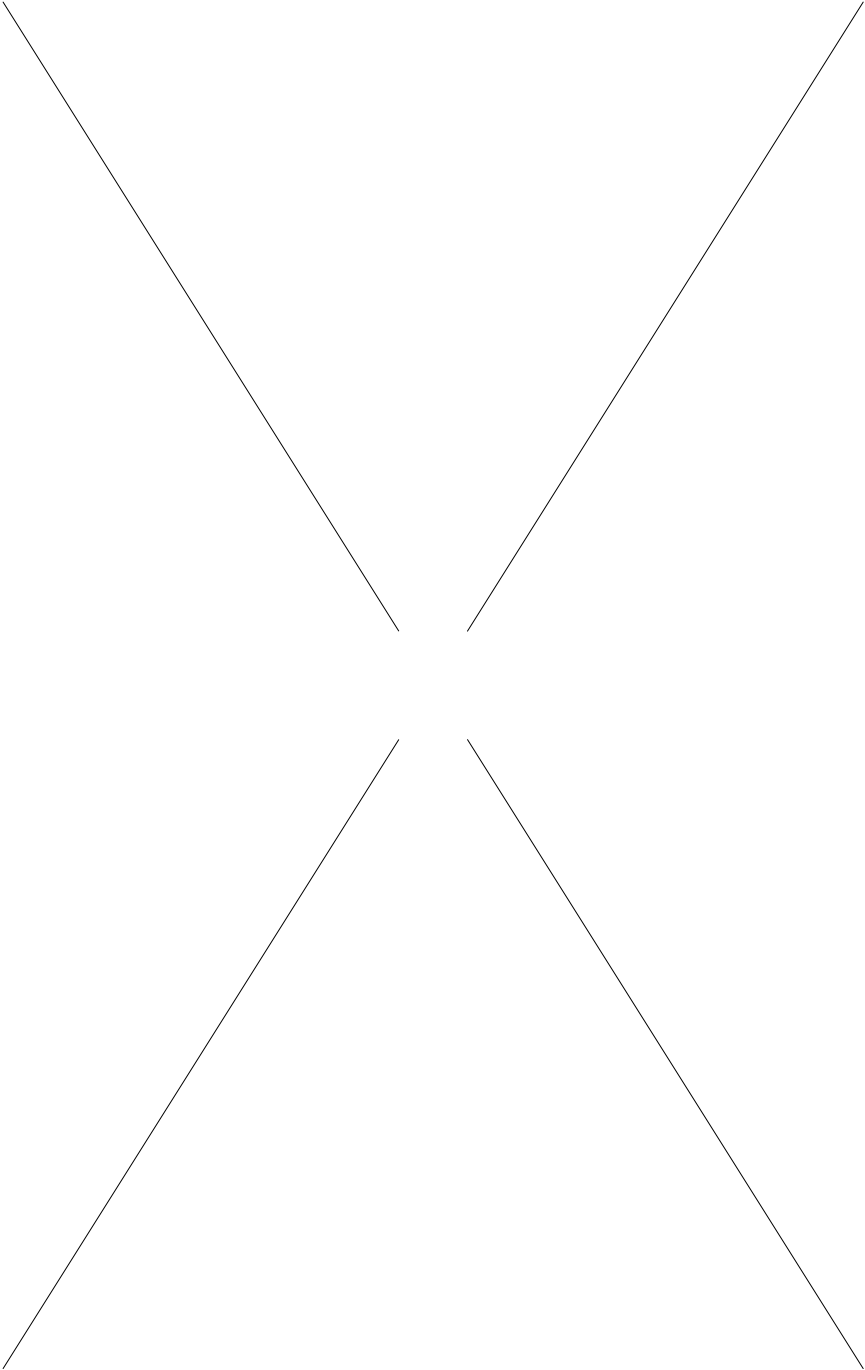

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum 2018

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

7	PŘEDMLUVA K DRUHÉMU VYDÁNÍ
21	ÚVOD
27	KAPITOLA PRVNÍ Hegemonie: genealogie pojmu
69	KAPITOLA DRUHÁ Hegemonie: obtížný vznik nové politické logiky
115	KAPITOLA TŘETÍ Za hranice positivity sociálna: antagonismus a hegemonie
171	KAPITOLA ČTVRTÁ Hegemonie a radikální demokracie
219	DOSLOV Za hranice marxismu: radikální demokracie (Jan Bíba)
227	KOMENTÁŘE K PŘEKLADU (Rudolf Převrátíl)
231	JMENNÝ REJSTŘÍK

PŘEDMLUVA K DRUHÉMU VYDÁNÍ

Hegemonie a socialistická strategie byla původně vydána roku 1985 a od té doby se kolem ní rozvinula jak v anglosaském světě, tak jinde řada důležitých teoreticko-politických diskusí. Mezitím došlo na soudobé scéně k mnoha změnám. Abychom zmínili jen ty nejdůležitější, stačí uvést konec studené války a rozpad sovětského systému. K tomu bychom měli přičíst drastické proměny sociální struktury, jež jsou u kořene nových paradigmat utváření sociálních a politických identit. Abychom si uvědomili epochální vzdálenost mezi začátkem 80. let, kdy byla tato kniha původně napsána, a současností, stačí připomenout, že eurokomunismus byl tehdy považován za životaschopný politický projekt jdoucí za hranice leninismu i sociální demokracie a že významné debaty, jež zcela zaměstnaly intelektuální reflexi levice, se v následujících letech točily kolem nových sociálních hnutí, multikulturalismu, globalizace a deteritoria-

lizace ekonomiky a kolem problematiky postmodernismu. V parafrázi k Hobsbawmovi bychom mohli říci, že někde na začátku 90. let pak skončilo „krátké dvacáté století“ a že dnes stojíme před problémy nového řádu.

Vzhledem k rozsáhlosti těchto epochálních změn jsme byli při opětovném procházení stránkami naší ne zrovna nejnovější knihy překvapeni, jak málo bylo nutné zpochybnit intelektuální a politická hlediska, která jsme v nich vyložili. Většina toho, co se od té doby stalo, byla svým průběhem blízka konfiguracím navrhovaným v naší knize a problémy, které jsme tehdy považovali za ústřední, vystupují v současných diskusích ještě víc do popředí. Mohli bychom dokonce říci, že tehdy vybudovanou teoretickou perspektivu – založenou jistým způsobem na gramsciovské matici a na hegemonii jako ústřední kategorii – považujeme za mnohem vhodnější přístup k současným problémům než intelektuální aparát, jenž často doprovází soudobé diskuse o politické subjektivitě, demokracii, o trendech a politických důsledcích globalizované ekonomiky. Z tohoto důvodu chceme v úvodu k tomuto druhému vydání rekapitulovat některé ústřední body našeho teoretického vystoupení a postavit některé z jeho politických závěrů jako protiváhu soudobým trendům v diskusi o demokracii.

Začněme tím, že řekneme něco o intelektuálním projektu *Hegemonie* a teoretické perspektivě, z níž byla napsána. V polovině 70. let se marxistická teoretická práce jasně dostala do slepé uličky. Po výjimečně bohatých a tvůrčích 60. letech byly už zcela zřejmé meze této expanze, která měla své epicentrum v althusserovství, ale také v obnoveném zájmu o Gramsciho a teoretiky frankfurtské školy. Zvětšovala se trhлина mezi realitou soudobého kapitalismu a tím, co mohl marxismus oprávněně zahrnovat pod své vlastní kategorie. Stačí připomenout stále zoufalejší překrucování, k němuž docházelo u koncepcí jako „determinace v poslední instanci“ a „relativní autonomie“. Tato situace vcelku vyvolávala dva typy postojů: buď popírání změn a nepřesvědčivý ústup do nějakého ortodoxního bunkru, nebo *ad hoc* přidávání popisných analýz nových trendů, jež se prostě stavěly – bez integrace – vedle teoretického tělesa zůstávajícího většinou beze změn.

Náš přístup k marxistické tradici byl naprosto odlišný a dal by se vyjádřit pomocí husserlovského rozlišení mezi „sedimentací“ a „reaktivating“. Sedimentované jsou takové teoretické kategorie, jež zatajují akty

svého původního ustavení, zatímco reaktivující moment tyto akty opět zviditelňuje. U nás – v protikladu k Husserlovi – měla tato reaktivace ukázat původní kontingentní¹ charakter syntézy, kterou se snažily vytvořit marxovské kategorie. Namísto toho, abychom zacházeli s koncepcemi jako je „třída“, triáda rovin analýzy (ekonomická, politická a ideologická) nebo protiřečení mezi výrobními silami a výrobními vztahy jako se sedimentovanými fetiši, pokusili jsme se oživit předběžné podmínky, jež umožňují jejich uplatnění v diskurzu, a kladli jsme si otázky o kontinuitě nebo diskontinuitě těchto podmínek v současném kapitalismu. Dospěli jsme tím k pochopení, že pole marxistické teoretické práce bylo mnohem nejednoznačnější a rozmanitější než monolitický transvestita, kterého marxismus-leninismus předváděl jako dějiny marxismu. Bylo třeba jasně říci: trvalým *teoretickým* důsledkem leninismu bylo hrozné ochuzení pole marxovské rozmanitosti. Zatímco na konci období Druhé internacionály byly oblasti, v nichž operovala marxistická diskurzivita, stále rozmanitější – sahající zejména u austromarxismu od problému intelektuálů až k národní otázce, od vnitřních nesrovnalostí pracovní teorie hodnoty až ke vztahu mezi socialismem a etikou, vedlo rozštěpení mezinárodního dělnického hnutí a reorganizace jeho revolučního křídla kolem sovětské zkušenosti k přerušení tohoto tvůrčího procesu. Žalostný případ Lukácese, který přispěl svými nepopíratelnými intelektuálními schopnostmi ke konsolidaci teoreticko-politického horizontu nepřekračujícího škálu šiboleťů Třetí internacionály, je sice extrémním, ale vůbec ne ojedinělým příkladem. Stojí za zdůraznění, že řada problémů stojících před socialistickou strategií v podmínkách pozdního kapitalismu byla obsažena *in nuce* už v teoretické činnosti austromarxismu, jež ovšem měla v meziválečném období málo kontinuity. Jako nový krok vpřed lze uvést pouze osamělý příklad Gramsciho, který ve svých textech napsaných v mussoliniovských věznicích vytvořil nový arzenál pojmů – poziční válka, historický blok, kolektivní vůle, hegemonie, intelektuální a morální vůdcovství –, jež jsou výchozími body našich úvah v knize *Hegemonie a socialistická strategie*.

Návrat k marxistickým kategoriím (jejich reaktivace) musel ve světle této řady nových problémů a událostí nutně vést k jejich dekonstrukci – to jest ke znevýznamnění některých podmínek jejich možnosti a rozpra-

1 K významu pojmu „kontingence“ viz oddíl „Komentáře k překladu“ na konci knihy.

cování nových možností, jež přesahují vše, co by se dalo charakterizovat jako *aplikace* nějaké kategorie. Od Wittgensteina víme, že neexistuje žádné „použití pravidla“ – samo použití se stává součástí pravidla. Nové čtení marxistické teorie ve světle současných problémů nutně zahrnuje dekonstrukci hlavních kategorií této teorie. Právě to se označuje jako náš „postmarxismus“. Toto označení jsme si nevymysleli – objevuje se v úvodu k naší knize pouze okrajově (nikoli jako nějaká nálepka). Ale protože zevšeobecnělo jako charakteristika naší práce, můžeme říci, že je neodmítáme, pokud je chápáno správně: jako proces opětovného přivlastnění intelektuální tradice stejně jako proces jejího překračování. A při rozvíjení tohoto úkolu je nutné zdůraznit, že ho nelze pojmut pouze jako *vnitřní* dějiny marxismu. Řada sociálních antagonismů, řada otázek, jež jsou klíčové pro porozumění současným společnostem, patří k oblastem diskurzivity, jež jsou vůči marxismu *vnější*, a nelze je znovu pojmut pomocí marxistických kategorií – zejména vzhledem k tomu, že právě jejich přítomnost zpochybňuje marxismus jako uzavřený teoretický systém a vede k postulování nových výchozích bodů pro sociální analýzu.

V této fázi chceme podtrhnout zejména jeden aspekt. Každá podstatná změna *ontického* obsahu nějaké oblasti výzkumu vede také k novému *ontologickému* paradigmatu. Althusser říkával, že za Platónovou filosofií je řecká matematika, za racionalismem sedmnáctého století galileovská fyzika a za Kantovou filosofií newtonovská teorie. Abychom formulovali tento argument transcendentálním způsobem: přísně ontologická otázka se ptá, jaké mají být entity, aby byla možná objektivita určité oblasti. Existuje proces vzájemné zpětné vazby mezi zahrnováním nových oblastí objektů a obecnými ontologickými kategoriemi, jež v určitém okamžiku stanoví, co je myslitelné v rámci určité oblasti objektivit. Tak například ontologie implicitní ve freudiánství se liší od biologického paradigmatu a je s ním neslučitelná. Z tohoto hlediska je našim přesvědčením, že při přechodu od marxismu k postmarxismu dochází nejen k ontické, ale také k ontologické změně. Problémy globalizované společnosti ovládané informacemi nelze promýšlet v rámci oněch dvou ontologických paradigmat, jež ovládají oblast marxistické diskurzivity: nejdřív hegelovského, později naturalistického.

Náš přístup je založen na tom, že upřednostňujeme moment *politické* artikulace a že ústřední kategorií politické analýzy je podle nás *hegemo-*

nie. Jaký má být v tomto případě – abychom zopakovali naši transcendentální otázku – vztah mezi entitami, aby se stal možným vztah hegemonie? Jeho skutečnou podmínkou je, aby se *partikulární* společenská síla stala představitelkou *celku*, který je s ní radikálně nesouměřitelný. Taková forma „hegemonické univerzálnosti“ je jedinou formou, kterou může dosáhnout politické společenství. Z tohoto hlediska je nutno naši analýzu odlišovat od analýz, u nichž nachází univerzálnost v sociální oblasti přímé, hegemonicky nezprostředkované vyjádření, a těch analýz, u nichž jsou zvláštní prvky pouze přidávány jeden k druhému bez jakéhokoli myslitelného zprostředkování mezi nimi – jako u některých forem postmodernismu. Jestliže ale má být vztah hegemonické reprezentace možný, je třeba definovat jeho ontologický status. To je bod, kde v naší analýze začíná sehrávat nejdůležitější úlohu koncepce sociální jako *diskurzivního* prostoru – což naprosto znemožňuje chápání možných vztahů reprezentace v rámci fyzikálního nebo naturalistického paradigmatu. V jiných pracích jsme ukázali, že kategorie „diskurzu“ v soudobém myšlení má rodokmen sahající zpět ke třem hlavním intelektuálním proudům dvacátého století: analytické filosofii, fenomenologii a strukturalismu. V této trojici začalo století s iluzí bezprostřednosti, nediskurzivně zprostředkovaného přístupu k věcem samým – referentu, fenoménu a znaku. U všech tří se ovšem tato iluze bezprostřednosti v určitém bodu rozplynula a musela být nahrazena tou či onou formou diskurzivního zprostředkování. Právě to se stalo v analytické filosofii pracemi pozdního Wittgensteina, ve fenomenologii Heideggerovou existenciální analytikou a ve strukturalismu poststrukturalistickou kritikou znaku. Právě to se také podle našeho názoru stalo v epistemologii přechodem verifikacionismus – Popper – Kuhn – Feyerabend a v marxismu dílem Gramsciho, kde musí být plnost třídních identit klasického marxismu nahrazena hegemonickými identitami vytvářenými pomocí nedialektických zprostředkování.

Naše myšlení čerpalo do určité míry ze všech těchto proudů, ale hlavní zdroje našich teoretických úvah jsme našli na půdě poststrukturalismu. V jeho rámci pak měla rozhodující vliv na formulování našeho přístupu k hegemonii dekonstrukce a lacanovská teorie. Z dekonstrukce byla pro nás klíčová koncepce nerozhodnutelnosti. Jestliže, jak bylo ukázáno v Derridově díle, oblast, která byla podle dřívějšího pohledu ovládána strukturální determinací, je prostoupena nerozhodnutelností, lze

hegemonii nahlížet jako teorii rozhodnutí přijímaných v nerozhodnutelném terénu. Hlubší úroveň kontingence vyžadují hegemonické – to jest kontingentní – artikulace,² což je jiný způsob, jak říci, že reaktivace ne znamená nic jiného než rehabilitaci nějakého činu politického instituování, jenž nenachází svůj zdroj a motivaci v ničem jiném než v sobě samém. Z příbuzných příčin poskytuje rozhodující nástroje k formulování teorie hegemonie také lacanovská teorie. Tak její kategorie *point de capiton*³ (v naší terminologii uzlový bod) hlavního signifikantu zahrnuje představu specifického prvku vykonávajícího v jisté diskurzivní oblasti „univerzální“ strukturující funkci – ve skutečnosti je veškerá organizace této oblasti pouze výsledkem této funkce – bez toho, že by specifčnost tohoto prvku *per se* takovou funkci předem determinovala. Podobně koncepce subjektu před subjektivací přiznává ústřední roli kategorii „identifikace“ a v tomto smyslu umožňuje myslet hegemonické přechody, jež jsou plně závislé na politických artikulacích a nikoli na entitách ustavených mimo politickou oblast – jako jsou „třídní zájmy“. Politicko-hegemonické artikulace ve skutečnosti samy vytvářejí se zpětnou platností zájmy, za jejichž představitele se prohlašují.

„Hegemonie“ je možná pouze za velmi přesných podmínek, a to jak z hlediska toho, co musí splňovat vztah, aby mohl být pojímán jak hegemonický, tak z hlediska konstrukce hegemonického subjektu. Pokud jde o první aspekt, skutečnou podmínkou hegemonie je už zmíněná dimenze strukturální nerozhodnutelnosti. Jestliže by byla veškerá strukturální uspořádání určována společenskou objektivitou a prostřednictvím jejich vnitřních zákonitostí (jak je tomu u čistě sociologické koncepce společnosti), neexistoval by žádný prostor pro kontingentní hegemonické reartikulace – a samozřejmě ani pro politiku jako autonomní činnost. Aby existovala hegemonie, je nutné, aby prvky, jejichž vlastní povaha je nepředurčuje k tomu, aby vstupovaly přednostně do nějakého typu uspořádání, se nicméně spojovaly v důsledku nějaké vnější nebo artikulující praxe. Viditelnost aktů původního instituování, která tuto praxi zahájí – aktů v jejich specifické kontingenci – je z tohoto hlediska předpokladem jakékoli hegemonické formace. Ovšem mluvit o *kontingentní artikulaci*

2 K významům slova „artikulace“ viz oddíl „Komentáře k překladu“ na konci knihy.

3 Viz oddíl „Komentáře k překladu“.

znamená totéž, co vyhlásit ústřední postavení „politiky“. Toto upřednostnění politického momentu ve strukturování společnosti je podstatným rysem našeho přístupu. Naše kniha ukazuje, jak byla kategorie hegemonie původně historicky rozpracována v ruské sociální demokracii jako pokus promyslet autonomní politický zásah, který byl umožněn strukturální dislokací mezi aktéry a demokratickými úkoly, jež nastoloval pozdní vývoj kapitalismu v Rusku; jak byla později začleněna do všeobecných podmínek politiky ve věku imperialismu prostřednictvím koncepce „kombinovaného a nerovnoměrného vývoje“; a jak se u Gramsciho stal tento hegemonický rozměr ustavujícím rysem subjektivity dějinných aktérů (kteří tím přestávají být pouhými *třídními* aktéry). Mohli bychom dodat, že tento rozměr kontingence a průvodní autonomizace politična je ještě viditelnější v současném světě v podmínkách pokročilého kapitalismu, kde jsou hegemonické reartikulace mnohem obecnějším jevem, než tomu bylo v Gramsciho době.

Pokud jde o hegemonickou subjektivitu, naše argumentace zapadá do širší debaty o vztahu mezi univerzalismem a partikularismem, která v posledních letech vystupuje do popředí. Hegemonický vztah má nepochybně univerzalistický rozměr, ale je to velmi zvláštní typ univerzalizmu, na jehož hlavní rysy je nutno poukázat. Není to důsledek smluvního rozhodnutí jako v případě Hobbesova *Leviathana*, protože hegemonický vztah přetváří identitu hegemonických subjektů. Není nutně vázán na veřejný prostor, jak je tomu u Hegelova pojmu „univerzální třídy“, protože hegemonické reartikulace začínají na úrovni občanské společnosti. Nepodobá se konečně ani marxovskému pojmu proletariátu jako univerzální třídy, protože není výsledkem konečného lidského usmíření vedoucího k vymizení státu a konci politiky; hegemonický vztah je naopak od základu politický.

Jaká je v tomto případě ona zvláštní univerzalita patřící k hegemonii? Jak vysvětlujeme v našem textu, je výsledkem specifické dialektiky mezi tím, co nazýváme logikou difference a logikou ekvivalence. V diskurzích vytvářejících sociální pletivo zaujímají sociální aktéři rozdílné, diferenciatní pozice. V tomto smyslu jsou všichni přísně vzato partikularitami. Na druhé straně existují ve společnosti sociální antagonismy vytvářející v ní vnitřní přehradu. Například tváří v tvář utlačujícím silám vytváří určitý soubor partikularit mezi sebou navzájem vztahy ekvivalen-

ce. Přitom ovšem vyvstává nutnost reprezentovat totalitu tohoto řetězce, přesahující pouhé odlišné partikularismy spojené vztahy ekvivalence. Jaké jsou prostředky takové reprezentace? Jak argumentujeme, je tímto prostředkem pouze jedna partikularita, jejíž tělo je rozštěpeno, protože bez toho, že by přestala být sama sebou, přetváří své tělo v reprezentaci univerzality, která ji překračuje (univerzality řetězce ekvivalencí). Právě tento vztah, kterým jistá partikularita přebírá reprezentaci s ní naprosto nesouměřitelné univerzality, nazýváme *hegemonickým vztahem*. V důsledku toho je její univerzalita *kontaminovanou* univerzalitou: (1) žije v tomto neřešitelném napětí mezi univerzalitou a partikularitou; (2) její funkce hegemonické univerzality není získána jednou provždy, naopak je ji vždy možné zvrátit. Ačkoli nepochybně v několika ohledech radikalizujeme gramsciovskou intuici, myslíme si, že něco podobného je implicitně obsaženo v Gramsciho rozlišení mezi korporativní a hegemonickou třídou. Naše pojetí kontaminované univerzality se rozchází s koncepcemi jako je Habermasova, pro niž má univerzalita svůj vlastní obsah nezávislý na jakékoli hegemonické artikulaci. Vyhybá se ale také druhému extrému – představovanému snad v nejčistší podobě partikularismem Lyotarda, jehož koncepce společnosti jako plurality nesouměřitelných řečových her, kde lze interakce pojímat jen jako *způsobování nenapravitelných křivd*,⁴ znemožňuje jakoukoli *politickou* reartikulaci.

Výsledkem je, že náš přístup pojímá univerzalitu jako *politickou* univerzalitu, která je v tomto smyslu závislá na vnitřních hranicích existujících ve společnosti. To nás vede k patrně ústřednímu argumentu naší knihy, jenž je spojen s pojmem *antagonismu*. Vysvětlili jsme, proč specifický vztah, kterému říkáme „sociální antagonismus“ nelze podle našeho názoru popsat pomocí reálných opozic (Kantovou *Realrepugnanz*), ani dialektickým rozporem. Naše teze zní, že antagonismy nejsou *objektivní* vztahy, ale vztahy vyjevující hranice veškeré objektivity. Kolem těchto hranic je ustavena společnost, a jsou to hranice antagonistické. A pojem antagonistická hranice je třeba chápat doslovně – to jest, neexistuje žádná „lest rozumu“, která by uskutečňovala sama sebe prostřednictvím antagonistických vztahů. Neexistuje ani žádná superhra, která by podřídila antago-

4 V originále francouzské *tort* (poznámka překladatele).

nismy vlastnímu systému pravidel. To je důvod, proč pojmáme politično nikoli jako nadstavbu, ale jako to, co má status *ontologie sociálna*.

Z této argumentace vyplývá, že pro nás je sociální rozdělení niter-ně obsaženo v možnosti politiky – a jak tvrdíme v poslední části knihy – v samotné možnosti demokratické politiky.

Chtěli bychom tento bod podtrhnout. Antagonismus má skutečně ústřední význam pro současnou relevanci našeho přístupu, a to jak v teo-retické, tak v politické rovině. To se může zdát paradoxní, vezmeme-li v úvahu, že jedním z hlavních důsledků hlubokých přeměn, k nimž došlo za patnáct let od vydání této knihy, bylo právě vymýcení pojmu antagoni-smu z politického diskurzu levice. Ale na rozdíl od těch, kdo to považují za pokrok, jsme přesvědčeni, že právě v tom je hlavní problém. Posuďme, jak a proč se to stalo. Když se zhroutil sovětský model, bylo možné dou-fat, že tato událost dá nový podnět demokratickým socialistickým stra-nám, konečně zbaveným negativního obrazu socialismu, který poskyto-val jejich starý protějšek. Avšak se selháním komunistické varianty byla zdiskreditována i samotná idea socialismu. Sociální demokracii nebyl vdechnut nový život, naopak upadla do zmatku. Namísto přeformulování socialistického projektu jsme se stali v posledních deseti letech svědky triumfu neoliberalismu, jehož hegemonie je tak dalekosáhlá, že hluboce ovlivnila i samotnou identitu levice. Lze dokonce říci, že levicový projekt je dnes v ještě větší krizi než začátkem 80. let, kdy jsme psali tuto kni-hu. Pod záminkou „modernizace“ se stále více sociálnědemokratických stran zbavovalo své levicové identity a redefinovalo se eufemisticky jako „levý střed“. Tyto strany tvrdí, že pojmy levice a pravice zastaraly a že dnes je místo toho zapotřebí politika „radikálního středu“. Základní pouč-kou toho, co se předkládá jako „třetí cesta“ je, že se skolem komunismu a sociálně ekonomickými přeměnami spojenými s nástupem informační společnosti a procesem globalizace vymizely antagonismy. Nyní měla být možná politika bez hranic, „politika výher na obou stranách“, v níž mělo být možné nalézat řešení výhodná pro všechny členy společnosti. To zna-mená, že politika už není strukturována kolem sociálního rozdělení a že politické problémy se staly pouze technickou záležitostí. Podle Ulricha Becka a Anthonyho Giddense – teoretiků této nové politiky – nyní žije-me v podmínkách „reflexivní modernizace“, pro niž už neplatí soupeřivý model politiky „my proti nim“. Tito teoretikové tvrdí, že jsme vstoupili